

Sygn. akt IV CNP 40/16

WYROK W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 6 kwietnia 2017 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Barbara Myszka (przewodniczący)

SSN Mirosław Bączyk

SSN Krzysztof Strzelczyk (sprawozdawca)

w sprawie ze skargi powódki
o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego wyroku
Sądu Okręgowego [...]
z dnia 5 listopada 2015 r.,
w sprawie z powództwa W.R.
przeciwko Spółdzielni Mieszkaniowej [...]
o pozbawienie tytułu wykonawczego wykonalności,
po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym w Izbie Cywilnej
w dniu 6 kwietnia 2017 r.,

1) stwierdza, że wyrok Sądu Okręgowego [...] z dnia 5 listopada 2015 r. sygn. akt I Ca .../15 jest niezgodny z prawem;

2) nie obciąża Spółdzielni Mieszkaniowej [...] kosztami postępowania wywołanego wniesieniem skargi;

3) przyznaje radcy prawnemu M. P. od Skarbu Państwa - Sądu Okręgowego [...] tytułem zwrotu kosztów pomocy prawnej udzielonej z urzędu W. R. w postępowaniu ze skargi o

**stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia
kwotę 2400 (dwa tysiące czterysta) złotych tytułem opłaty
powiększoną o należny podatek od towarów i usług oraz
kwotę 32,30 (trzydzieści dwa i 30/100) złotych tytułem zwrotu
wydatków.**

UZASADNIENIE

Wyrokiem z dnia 5 listopada 2015 r. Sąd Okręgowy [...] zmienił wyrok Sądu Rejonowego w Ż. i oddalił powództwo W.R. przeciwko Spółdzielni Mieszkaniowej „C” o pozbawienie tytułu wykonawczego wykonalności i orzekł o kosztach postępowania.

Sąd Okręgowy ustalił, że wyrokiem z dnia 21 października 1999 r., w sprawie VIII GC .../99 Sąd Rejonowy w B. zasądził od powódki W.R. i jej męża J. R. solidarnie na rzecz pozwanej Spółdzielni Mieszkaniowej w N. kwotę 7.063,32 zł wraz z ustawowymi odsetkami od dnia 29 grudnia 1996 r. do dnia zapłaty. Dochodzone roszczenie wynikało z zawartej przez pozwaną Spółdzielnię umowy najmu lokalu użytkowego i obejmowało dochodzone przez Spółdzielnię opłaty z tytułu czynszu i kosztów centralnego ogrzewania. W toku postępowania przed Sądem Rejonowym w B. pozwani J. i W. R. podnosili, że powód nie ma prawa dochodzić wskazanej należności, gdyż dokonali oni w najętym lokalu nakładów, których wartość nie została odliczona od należnego czynszu. Wskazany wyrok Sądu Rejonowego uprawomocnił się i stał się podstawą prowadzonego przez pozwaną Spółdzielnię postępowania egzekucyjnego przeciwko W. R. (J. R. zmarł w toku postępowania).

W sprawie, której dotyczy niniejsza skarga, z powództwem przeciwegzekcyjnym wystąpiła W. R. żądając pozbawienia wykonalności wyroku Sądu Rejonowego w B. z 21 października 2008 r. z powołaniem się na potrącenie należności z tytułu nakładów zatrzymanych przez pozwaną Spółdzielnię w kwocie 6.143,70 zł (z tytułu nakładów poniesionych na ściankę działową i sufit podwieszany), 2.105,20 zł (z tytułu innych nakładów), 2.584,43 zł (z tytułu wartości czynszu najmu naliczonego za okres po 31 marca 1995 r.), 1.329,24 zł (z tytułu nadpłaty za ogrzewanie lokalu z powodu błędnego obliczania stawki opłat) oraz 15.275,62 zł (z tytułu wad lokalu związanych z brakiem właściwego ogrzewania najętego lokalu). Tak sformułowane powództwo uwzględnił Sąd pierwszej instancji uwzględniając zasadniczą część zgłoszonych do potrącenia roszczeń i pozbawił tytuł wykonawczy zasądzający kwotę 7.063,32 zł wykonalności.

Wyrok ten na skutek apelacji pozwanej Spółdzielni zmienił Sąd Okręgowy, nie kwestionując jednak co do zasady dokonanych przez Sąd pierwszej instancji ustaleń dotyczących poczynionych przez pozwaną nakładów na lokal, jak również nadpłaty z tytułu opłat za centralne ogrzewanie, a także poczynionych ustaleń dotyczących niedogrzanego najętego lokalu. Sąd drugiej instancji dokonał zmiany wyroku Sądu Rejonowego uznając, że niedopuszczalne było uwzględnienie powództwa o pozbawienie tytułu wykonawczego wykonalności na podstawie art. 840 § 1 pkt 2 k.p.c. z powołaniem się na zarzut potrącenia w sytuacji, w której strona bez usprawiedliwionej przyczyny zaniechała jego podniesienia przed zamknięciem rozprawy. W ocenie Sądu Okręgowego odmienne stanowisko przyjęte przez Sąd Rejonowy nie daje się pogodzić z konsekwencjami prawomocności materialnej orzeczenia sądowego. Według Sądu, co prawda nie można wykluczyć uznania za podstawę powództwa przeciwegzekucyjnego zarzutu potrącenia, odnoszącego się do wierzytelności istniejącej już w dacie orzekania w pierwotnym postępowaniu, jednak z uwagi na wyjątkowy charakter powołanej regulacji w zestawieniu ze skutkami prawomocności wyroku, odnieść to należy do sytuacji, w której zarzut potrącenia z przyczyn proceduralnych nie mógł zostać podniesiony w toku tego postępowania. W ocenie Sądu, tym bardziej należy wykluczyć taką możliwość w sytuacji, w której okoliczności faktyczne skutkujące ewentualnym wygaśnięciem zobowiązania powoływane już były w toku postępowania w sprawie. Dlatego powoływanie tych samych okoliczności, które były już zgłoszone przez powódkę W. R. i jej męża w pierwotnym postępowaniu w sprawie VIII GC .../99, tym razem jedynie przybranych w formę nowego zarzutu potrącenia, nie może stanowić podstawy powództwa uregulowanego w art. 840 ust. 1 pkt 2 k.p.c. W uzasadnieniu wskazano także, że nie można było uznać, iż zaakceptowanie pewnych nakładów przez pozwaną Spółdzielnię i ich odliczenie od żądanej kwoty czynszu oznaczało zmianę umowy, pomimo wymagania zachowana dla tych zmian formy pisemnej pod rygorem nieważności dokonywania wszelkich modyfikacji. W umowie ustalono zaś, że wszelkie adaptacje zatrzymuje pozwana Spółdzielnia nieodpłatnie, chyba że najemcy przywrócą lokal do stanu poprzedniego. Sąd Okręgowy wskazał także, że zarzuty dotyczące nadpłaty z tytułu kosztów centralnego ogrzewania oraz wady lokalu z tytułu niedogrzanego

pomieszczeń powinny być podnoszone w ramach pierwotnego postępowania, którego celem było rozliczenie opłat czynszowych, do których zaliczono także opłatę z tytułu ogrzewania. Według Sądu, nie jest dopuszczalne podważanie prawomocnego wyroku zgłoszeniem w tym zakresie zarzutu potrącenia.

Wyrok Sądu drugiej instancji został zaskarżony przez powódkę skargą o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia w całości, opartą na podstawie naruszenia przepisów prawa materialnego i procesowego, tj. art. 840 § 1 pkt 2 k.p.c. *a contrario* w zw. z art. 498 i 499 § 1 zd. 1 k.c. przez niewłaściwe zastosowanie i przyjęcie, że zdarzeniem, wskutek którego zobowiązanie wygasło lub nie może być egzekwowane może być samo istnienie dwóch przeciwstawnych wierzytelności, a nie dopiero zdarzenie jakim jest czynność prawna potrącenia. Skarżący zarzucił także naruszenie przez Sąd Okręgowy art. 328 § 2 w zw. z art. 391 § 1 k.p.c. a także art. 217 § 2, art. 227 k.p.c. i art. 382 k.p.c. przez brak powołania normy prawnej znajdującej zastosowanie w sprawie i wnosił o stwierdzenie niezgodności z prawem zaskarżonego wyroku.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Skarga o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia jest instytucją bezpośrednio związaną z regulacją prawa materialnego zawartą w art. 417¹ § 2 k.c. dotyczącą odpowiedzialności odszkodowawczej Skarbu Państwa za szkodę spowodowaną wydaniem orzeczenia niezgodnego z prawem. Według art. 417 § 1 k.c., za szkodę wyrządzoną przez niezgodne z prawem działanie lub zaniechanie przy wykonywaniu władzy publicznej ponosi odpowiedzialność Skarb Państwa. Przez „niezgodne z prawem działanie lub zaniechanie”, przy uwzględnieniu art. 77 ust. 1 Konstytucji RP, rozumie się działanie sprzeczne z przepisami, zgodnie z konstytucyjnym ujęciem jego źródeł. Innymi słowy, chodzi o każde obiektywnie, sprzeczne z prawem działanie władzy publicznej. W odniesieniu jednak do prawomocnych orzeczeń sądowych przyjęto inne, autonomiczne pojęcie bezprawności w art. 417¹ § 2 k.c. w postaci „orzeczenia niezgodnego z prawem”. Względem na specyfikę władzy sądowniczej obdarzonej w atrybut niezawisłości sędziowskiej sprzeciwia się przyjęciu, że każde obiektywnie niezgodne z prawem orzeczenie, niezależnie od stopnia tej niezgodności, stanowi działanie, które może być źródłem odpowiedzialności

Skarbu Państwa. Działalność orzecznicza sądów wymaga bowiem zapewnienia sędziom pewnego zakresu władzy dyskrecjonalnej, ponadto polega ona na konieczności interpretacji i stosowania przepisów zawierających pojęcia nieostre i ocenne, co może prowadzić do przyjmowania różnych interpretacji przez sądy tych samych przepisów w podobnych stanach faktycznych. Z tych względów, ustawodawca w stosunku do ogólnego przepisu zawartego w art. 417 § 1 k.c., regulującego odpowiedzialność odszkodowawczą za bezprawne działania władzy publicznej, przyjął odrębną regulację prawną, obecnie zawartą w art. 417¹ § 2 k.c. oraz powiązany z nim art. 424¹ k.p.c., dotyczącą odpowiedzialności odszkodowawczej Skarbu Państwa za szkodę wyrządzoną przez wydanie prawomocnego orzeczenia niezgodnego z prawem. Zgodnie z art. 417¹ § 2 k.c., jeżeli szkoda została wyrządzona przez wydanie prawomocnego orzeczenia jej naprawienia można żądać po stwierdzeniu we właściwym postępowaniu ich niezgodności z prawem, chyba że przepisy odrębne stanowią inaczej. Właściwym postępowaniem, które zapewnia stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia (uzyskanie właściwego prejudykatu warunkującego odpowiedzialność odszkodowawczą), jest m.in. postępowanie ze skargi o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia (art. 424¹ k.p.c. i n.).

Pojęcie orzeczenia „niezgodnego z prawem”, o którym mowa w art. 417¹ § 2 k.c., interpretowane w powiązaniu z art. 424¹ § 1 k.p.c., nie obejmuje każdego orzeczenia obiektywnie sprzecznego z prawem, lecz tylko takie, którego niezgodność z prawem jest oczywista, rażąca i przybiera postać kwalifikowaną (por. wyroki Sądu Najwyższego z dnia 31 marca 2006 r., IV CNP 25/05, OSNC 2007, nr 1, poz. 17, z dnia 7 lipca 2006 r., I CNP 33/06, OSNC 2007, nr 2, poz. 35). Orzeczeniem niezgodnym z prawem jest orzeczenie niewątpliwie sprzeczne z zasadniczymi i niepodlegającymi różnej wykładni przepisami, z ogólnie przyjętymi standardami rozstrzygnięć albo wydane w wyniku szczególnie rażąco błędnej wykładni lub niewłaściwego zastosowania prawa. Przedstawiona wyżej wykładnia „bezprawia judykacyjnego” została uznana za zgodną z art. 77 ust. 1 Konstytucji w wyroku Trybunału Konstytucyjnego z dnia 27 września 2012 r., SK 4/11 (OTK-A 2012, nr 8, poz. 97). Z tych względów badanie zasadności

skargi o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia polega na ocenie, czy sąd dopuścił się wadliwej wykładni bądź błędnego zastosowania wskazanych w podstawach skargi przepisów w stopniu kwalifikowanym w wyżej przedstawionym znaczeniu. Tego rodzaju sytuacja nie zachodzi wówczas, gdy sąd wybiera jeden z możliwych wariantów interpretacji przepisów, które stosuje w sprawie (por. wyroki Sądu Najwyższego: z dnia 18 stycznia 2006 r., II BP 1/05, OSNP 2006, nr 23-24, poz. 351, z dnia 7 lipca 2006 r., I CNP 33/06, OSNC 2007, nr 2, poz. 35).

Uwzględniając powyższe kryteria przyjmowane do oceny, czy prawomocne orzeczenie jest niezgodne z prawem, należy uznać, że trafnie zarzucono w skardze naruszenie przez Sąd drugiej instancji art. 840 § 1 pkt 2 k.p.c. (w brzmieniu obowiązującym do dnia 8 września 2016 r.) w zw. z art. 498 i 499 k.c. przez przyjęcie, że nie ma on zastosowania w ustalonym stanie faktycznym. Zgodnie z art. 840 § 1 pkt 2 k.p.c. w brzmieniu obowiązującym do dnia 8 września 2016 r., dłużnik może w drodze powództwa żądać pozbawienia tytułu wykonawczego wykonalności w całości lub części albo ograniczenia, jeżeli po powstaniu tytułu egzekucyjnego nastąpiło zdarzenie, wskutek którego zobowiązanie wygasło albo nie może być egzekwowane; gdy tytułem jest orzeczenie sądowe, dłużnik może powództwo oprzeć także na zdarzeniach, które nastąpiły po zamknięciu rozprawy, a także zarzucie spełnienia świadczenia, jeżeli zarzut ten nie był przedmiotem rozpoznania w sprawie. Brzmienie tego przepisu a konkretnie jego końcowej części od 8 września 2016 r. zostało zmienione. Wskazano bowiem wyraźnie, że dłużnik może oprzeć powództwo opozycyjne także na zarzucie spełnienia świadczenia, ale jeżeli zgłoszenie tego zarzutu w sprawie było z mocy ustawy niedopuszczalne. Przepis w nowym brzmieniu nie może mieć jednak zastosowania w sprawie w związku z art. 21 ust. 1 ustawy z dnia 10 lipca 2010 r. o zmianie ustawy - Kodeks cywilny, ustawy - Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. poz. 1311 ze zm.), według którego przepisy w brzmieniu nadanym niniejszą ustawą, stosuje się do postępowań wszczętych po wejściu w życie niniejszej ustawy.

W doktrynie i orzecznictwie nie budzi żadnej wątpliwości, że do zdarzeń, wskutek których zobowiązanie wygasło na gruncie art. 840 § 1 pkt 2 k.p.c.,

zalicza się m.in.: wykonanie zobowiązania (art. 450 k.c.), wydanie wyroku na korzyść jednego z dłużników solidarnych w następstwie uwzględnienia zarzutu wspólnego dla wszystkich dłużników (art. 375 § 2 k.c.), świadczenie zamiast spełnienia (art. 453 k.c.), niemożliwość świadczenia wskutek okoliczności, za które dłużnik nie ponosi odpowiedzialności (art. 475 k.c.), potrącenie (art. 498 k.c.), odnowienie (art. 506), zwolnienie dłużnika z długu przez wierzyciela (art. 508 k.c.). Chodzi przy tym o te zdarzenia, które nastąpiły po powstaniu tytułu egzekucyjnego bądź po zamknięciu rozprawy w wypadku orzeczenia sądowego i spowodowały, że przymusowe egzekwowanie obowiązku dłużnika utraciło sens i nie ma już podstaw do dalszego chronienia interesów wierzyciela. W sprawie, której dotyczy skarga, nie budzi wątpliwości, że powódka oparła swe powództwo na zarzucie potrącenia przysługujących jej wierzytelności względem pozwanego. Wynika to w sposób jednoznaczny ze sformułowanego stanowiska powódki (por. k. 527 i 598, t. III). Pozew tak też był traktowany w sprawie przez Sąd pierwszej i drugiej instancji (por. m.in. uzasadnienie postanowienia Sądu Rejonowego - k. 239, t. II).

W orzecznictwie Sądu Najwyższego i doktrynie na tle stanu prawnego obowiązującego przed dniem 8 września 2016 r. utrwalony był pogląd, że objęcie wierzytelności postępowaniem sądowym nie wyklucza jej skutecznego potrącenia w jakiegokolwiek fazie tego postępowania, jednak gdy następuje to po powstaniu tytułu wykonawczego, wówczas oświadczenie o potrąceniu może być podnoszone w ramach powództwa z art. 840 § 1 pkt 2 k.p.c. (por. uchwała SN z 30 lipca 1974 r., III CZP 44/74, OSNCP 1975 nr 5, poz. 78). Tym samym, podstawą powództwa z art. 840 § 1 pkt 2 k.p.c. może być potrącenie, pomimo że powód zarzut potrącenia mógł zgłosić w postępowaniu rozpoznawczym w sprawie, w której został wydany tytuł wykonawczy (uchwała SN z dnia 14 października 1993 r., III CZP 141/93, OSNC 1994, nr 5, poz. 102). Powyższe stanowisko wynika z trafnego założenia, że dopuszczalność potrącenia w świetle materialnoprawnego uregulowania tej instytucji nie jest - poza przedawnieniem - czasowo ograniczona, a wskutek potrącenia następuje wzajemne umorzenie obu wierzytelności do wysokości wierzytelności niższej. Z tego względu nie można podzielić błędnego stanowiska Sądu Okręgowego

wyrażonego w zaskarżonym wyroku, że okoliczność, iż powódka powoływała się przed zamknięciem rozprawy w pierwotnym postępowaniu na te same okoliczności faktyczne sprawiło, że nie może na nich oprzeć zarzutu potrącenia zgłoszonego w powództwie opozycyjnym. Z ustaleń faktycznych wynika jednoznacznie, że powódka ani jej mąż w postępowaniu w sprawie VIII GC .../99 powoływali się na poczynione na wynajmowany lokal nakłady oraz żądali obniżenia czynszu w związku z zawyżonymi nadpłatami, jednak nie sformułowali w tym postępowaniu zarzutu potrącenia przysługujących im wierzytelności. Nie można zgodzić się zaś, że sam fakt potrącalności wskazanych wierzytelności, który istniał przed dniem zamknięcia rozprawy, mimo niezgłoszenia w tym czasie zarzutu, uniemożliwia powódce z procesie o pozbawienie wykonalności tytułu wykonawczego powołać się na zarzut potrącenia.

Wskazany kierunek rozumowania na tle brzmienia ustawy sprzed 8 września 2016 r. potwierdza także dokonana z tym dniem zmiana normatywna. Dopiero w wyniku jej wejścia w życie ustawodawca przesądził, że oparcie powództwa opozycyjnego na zarzucie spełnienia świadczenia jest możliwe jedynie wtedy, gdy zgłoszenie tego zarzutu w sprawie było z mocy ustawy niedopuszczalne. Ponieważ skuteczne dokonanie potrącenia, ze względu na jego skutki, porównywalne jest do zarzutu wygaśnięcia zobowiązania przez spełnienie świadczenia (zob. np. uchwałę SN z dnia 20 listopada 1987 r., III CZP 69/87, OSNCP 1989, nr 4, poz. 64), to dopiero w wyniku wskazanej nowelizacji można byłoby bronić poglądu, który zaprezentowano w zaskarżonym orzeczeniu, że tylko w sytuacji, gdyby pozwany z przyczyn ustawowych nie mógł dokonać potrącenia mimo stanu potrącalności mógłby oprzeć na tym zarzucie powództwo opozycyjne. Wynika to wprost z uzasadnienia projektu zmiany tego przepisu, gdzie wskazano, że „zmiana przepisu art. 840 § 1 pkt 2 k.p.c. zmierza do wyeliminowania podstawy pozbawienia wykonalności tytułu wykonawczego obejmującego orzeczenie sądowe w razie zgłoszenia takich okoliczności faktycznych, które zostały pominięte w postępowaniu rozpoznawczym jako spóźnione albo nie zostały w ogóle zgłoszone”. Potrzeba wskazanej nowelizacji, jak można uznać, wynikała z potrzeby zmiany dotychczasowej praktyki i poglądów doktryny. Nie może ona

jednak odnosić się do stanów faktycznych i prawnych zaistniałych przed jej wejściem w życie.

Zaskarżony wyrok należy uznać także za sprzeczny z art. 328 § 2 w zw. z art. 391 § 2 k.p.c. ze względu na nie dające się wyjaśnić sprzeczności w uzasadnieniu zaskarżonego wyroku. Sąd Okręgowy nie zakwestionował, ani nie zmienił żadnych ustaleń faktycznych poczynionych przez Sąd Rejonowy, uznając jedynie niedopuszczalność powołania się na zarzut potrącenia w postępowaniu o pozbawienie tytułu wykonawczego wykonalności. Tymczasem w ramach poczynionych ustaleń Sąd Rejonowy jednoznacznie przesądził przysługiwanie powódce wielu roszczeń, w tym m.in. z tytułu nakładów na lokal, błędnie obliczonej wysokości opłaty z tytułu rozliczenia centralnego ogrzewania oraz z tytułu wad rzeczy najętej w postaci uiszczenia w latach ubiegłych nienależnych opłat z powodu niedogrzańcia lokalu. Same zaś to ostatnie roszczenie, jak wynika z poczynionych ustaleń przez biegłego sądowego wynosiło nie mniej niż 14 809,01 zł. W związku z tym, nawet jeśli uznać za trafny pogląd Sądu Okręgowego, że z samego faktu zaakceptowania części poczynionych przez powódkę nakładów przez pozwaną Spółdzielnię nie można domniemywać zmiany umowy najmu co do rozliczenia pozostawionych nakładów, roszczenia, które przysługują powódce z innego tytułu (wad przedmiotu najmu i błędnie naliczonych opłat) znacznie przewyższają wysokość roszczenia objętego tytułem wykonawczym (7 063,32 zł).

Jak widać to jedynie wadliwa interpretacja przez Sąd Okręgowy art. 840 § 1 pkt 2 k.p.c. uniemożliwiła stronie skarżącej podniesienie zarzutu potrącenia w postępowaniu przeciwegzekucyjnym i tym samym spowodowało konieczność znoszenia egzekucji wszczętej przez pozwaną Spółdzielnię w zakresie całego przysługującego jej świadczenia.

Uwzględniając powyższe orzeczono, jak w pkt 1 sentencji wyroku na podstawie art. 424¹¹ § 2 k.p.c.

O kosztach postępowania orzeczono na podstawie art. 102 w zw. z art. 391 § 1, art. 398²¹, art. 424¹² k.p.c. oraz przepisów § 8 pkt 4 w zw. z § 16 ust. 5 pkt 1 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 22 października 2015 r. w sprawie ponoszenia przez Skarb Państwa kosztów nieopłaconej pomocy prawnej udzielonej przez radcę prawnego z urzędu (tekst jedn. Dz.U. poz. 1805)

w związku z przygotowaniem i wniesieniem skargi o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego wyroku przez ustanowionego w sprawie dla powódki radcy prawnego z urzędu.

kc

jw